

Er-Risâle | Ayşe Rana Muslu

İDE AKADEMİ DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017, 5. Baskı, 388 sayfa.

İmam Şâfiî (Ö. 204/820)'nin kaleme aldığı er-Risâle 'Usulü Fıkıh' alanında bize kadar ulaşmış ilk eserdir. Fakihler tarafından hüküm çıkarılırken göz önüne alınan metod ve kaideleri Şâfiî Risâle'sinde bir disiplin haline getirmiştir. İslam kültüründe sistematik yöntemle yazılmış derli toplu ilk örnektir. Eser bir muhatapla diyalog üslubuyla ve soru cevap şeklinde yazılmış; paragraflar şeklinde ele alınmıştır. Kitabın konu diziminde, takdim-tehir ve tekrarlara gidilmiştir. Sistemli bir tasnif içermemesinin sebebi erken dönemde yazılmış olması ihtimalidir.

Risâle İslam kültüründe kendinden önce oluşmuş bir teze teorik olarak karşı çıkmak için yazılmıştır. Cedelci bir üslupla ayrıntılara inerek usul meselelerini ele almış, kendi görüşüne uyanları savunmuş, muarız olduğu düşünce ve telakkileri çürütmeye çalışmıştır. Ortaya konulan ana problem Hz. Peygamber'in otoritesini temellendirmektir.

Usûl kitaplarında yer alan konuların çoğunluğunun er-Risâle'de mevcuttur. Bu konular; deliller, delillerden hüküm çıkarma yöntemleri ve müctehidin durumudur. Eserin içeriğinde yer alan konular; tahsis, umum-husus, hakikat-mecaz, sünnet- ahad haber, nesih, mücmel, kitap, sünnet, icma,kıyas, istihsan..... ve fûrû'dan örnekler ihtiva ediyor.

Kitabın giriş kısmı Rebi b. Süleyman şöyle dedi, diyerek başlıyor. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber (sav) ile atalarının soyda birleştiğini ve kendisinin de Kureyş kabilesine mensup olduğunu vurgulamak için en başta kendi şeceresini zikrediyor. Peşi sıra dualara yer veriyor, duaların ardından Hz. Peygamber(sav) döneminde iki sınıf insan olduğundan bahsediyor; bunlar ehli kitap ve Araplar. Yazarın bu iki sınıf insandan bahsetme nedeni ehli kitabın kendilerine gönderilen kitabı tahrif etmeleri, Kuran'da aşırı tevile giderlerse böyle bir durumun Müslümanların da başına gelmesinden endişelenmiş olabileceği yönünden zikretmiş, Arapları da tevhidden uzaklaşmaları neticesinde Allah'ın onlara Hz. Peygamberi göndermiş olmasına dikkat çekmek için zikretmiştir.

İlerleyen pasajlarda Şâfiî Kuran'ın içeriğinden bahsediyor. Helaller – haramlar; Allah lütuf olarak onları insanlara bildirmiştir. Hükümlere uyduğumuzda elde edeceğimiz sonuçlar; ahiret inancı. Önceki kavimlerin misalleri; bunlar da öğüt ve ibret alınması için gönderilmiştir.

"İlim deyince önce Kuran bilgisi anlaşılmalıdır, peşinden diğer ilimler gelir" diyor Şâfiî. İlim tahsil etmek isteyenlerin öncelikle Kuran bilgilerini artırmaları gerektiğine, ardından 46. paragrafta Allah'ın hükümlerini nass (doğrudan) ve istidlal (bizim çabamız) yoluyla anlayanlara atıf yapıyor.

Yazar 48. paragrafta önemli bir iddea da bulunuyor: "Allah'ın kitabında Müslümanlardan birinin karşılaşacağı herhangi bir hadisenin hükmünü doğru olarak gösterecek delil mutlaka vardır." Kuran'ın bize doğrudan yeterli bir rehber olduğunu ve her şeyin çözümünü onda bulabileceğimizi söylüyor.

Er- Risale'nin giriş kısmının izahının ardından beyan kısmı yer almaktadır. İmam Şâfiî'nin fıkhi faaliyeti beyan kavramı etrafında şekillenmiş diyebiliriz. Beyan onun sisteminde bilgi üretme ve akıl yürütmedir. Şâfiî beyanı "Allah'ın insanlara hükümlerini açıklamasının her türlü yolu olarak görür ve Allah'ın hükümlerini göndermesi, Allah'ın muradının beyanıdır" şeklinde açıklar. Şâfiî 53. Paragrafta beyanı açıkladıktan sonra 56. Paragrafta beyan çeşitlerini ele alıyor. Dört çeşit beyan vardır:

Nas olarak açıkça Kur'an'da beyan edilenler

Kitapta farz kılanan ve sünnetle daha fazla açıklananlar

Doğrudan sünnetle beyan

İctihad beyanı

Şafii ictihadı bir beyan türü olarak ele almıştır. İctihad nass dairesi içerisinde yapılan faaliyet olarak görülmüştür. Şafii ictihadın farz olduğunu söyler ve kible örneğini zikreder. Kible tayini esnasındaki akıl yürütme faaliyetini ictihad olarak değerlendirir ve zaman zaman bütün insanların böyle bir faaliyeti uygulayabileceğini söyler. Kible tayini ile ilgili olarak, Allah Mescid-i Haram'dan uzak oldukları vakit insanlara diledikleri tarafa dönerek namaz kılmalarına müsaade etmemiştir, yani ictihad kaçınılmazdır, kibleyi bulmakla mükellef olduğumuzu belirtiyor.

Şafii beşli beyan taksimini kitabın ilerleyen sayfalarında her birini ayetlerle geniş bir şekilde açıklıyor. 105. paragrafta beyanın beşinci çeşidini zikrediyor. 'Akıl ve alamet beyanı'

Şafii beyan başlığının sonlarına doğru (120,121,122.maddeler) kıyastan bahsediyor. Dört delili (kitap, sünnet, icma, kıyas) zikredip kıyasın tanımını yapıyor. Kıyas edilecek şeylerin birbirine uygunluğunu iki yönden ele alıp burada illet kıyas ve şebek kıyas ayrımına gidiyor. Beyan başlığının son maddelerinde (127-132) Şafii, Allah'ın kitabı ile ilgili ilimleri sıralıyor: "Kuranın Arapça nazil olmasından mülhem Arapçayı bilmek, Kuranın ihtiva ettiği farzları, mendupları, mübahları bilmek, Hz. Peygamberin konumunu bilmek, Allah'ın Kur'an'da vermiş olduğu misalleri/ kıssaları bilmek."

133. paragrafta yeni bir konuya geçiyor: 'Kur'an'ın Özellikleri'. Şafii'ye göre Kuran'da Arapça olmayan tek bir kelime dahi yoktur, Kuran'ın tamamı Arapçadır. Arapça olmayan kelimelerin olduğunu iddia etmemek gerektiğini söyler. 173. paragrafta ise umumun delaletinin zanni olduğunu ifade ediyor. Umum kendi fertlerini zorunlu olarak teker teker içine almaz diyor.

Şafii, Hz. Peygamber bir sünnet koymuşsa onu Allah'tan aldığı yetkiyle koyduğunu ifade ediyor. Sünnetin hükmü=Kur'an'ın hükmü anlayışını benimsiyor. Bize gelen haberin senedi sahihse eğer bir kişiden bile gelse o bizim için kitap hükmündedir. 'Haber-i vahide zannilik atfedemeyiz.' Özetle sünnete uyup uymama konusunda insanlara seçenek bırakmamıştır.

312. paragrafta nesh konusuna giriş yapıyor. İmam Şafii'de kitap kitabı; sünnet sünneti nesh edebilir diyor. Kitabın sünneti, sünnetin kitabı nesh etme durumu söz konusu değildir. Kitabın sünneti nesh edememe nedeni ise sünneti korumaktır. 486.paragrafta beraber mücmel olan farzları ele alıyor. Altı başlık altında mücmel gördüğü konuları ayetlerle açıklıyor. Mücmel ve umumun aynı şeyler olduğunu ifade ediyor.

998. paragrafta haber-i vahidi ele alıyor. Haber-i vahidin tanımını yaptıktan sonra delil olarak kullanılması için belli şartlar zikrediyor. Haber-i vahidi rivayet eden kimsenin dininde güvenilir, hadisinde doğru olarak tanınmış, rivayet ettiği şeye akli eren, lafız bakımından hadisın manasını değiştirecek olan hususları bilen biri olması gerekir. 1051. Paragrafta haber-i vahidin delil oluşunu, onu başka bir şeye kıyas yapmama ihtiyaç duymayacağım kadar kuvvetlidir şekilde ifade etmiştir. 1101'de haber-i vahidin ispatına yer vermiş. Rivayetin bağlayıcılığını rivayetle ispat etme yolunu izlemiştir.

1309. paragrafta icma konusuna değinmiştir. İcma konusunun ihtilafı olduğunu; eğer icmadan bahsedilecekse bütün ümmetin kabul ettiği bir icmanın olması gerektiğini belirtiyor. Delil olabilecek olan icma ümmetin icmaıdır. Bunu sebebini de ümmetin tamamının hata üzerine birleşmeyeceğini düşünmesidir.

1456. kısımda istihsanı ele alıyor. "İstihsan ancak zevke göre fetva vermektir." diyor. Somut bir delile dayanmadan konunun çözümü olmaz. İstihsan bu sebeple yoktur. Bizim yapacağımız tek içtihad delilinin kıyas olduğunu bu başlıkta Şafii ifade ediyor.

1671. paragrafta ise ihtilaf başlığını ele alıyor. İhtilafın iki çeşit olduğunu ve bunlardan birinin yasaklandığını söylüyor. Yasaklanan ihtilaf; Allah'ın kitabında ve peygamberinin lisanıyla açıkça bildirdiği bütün konular hakkında bilinenler için ihtilafa düşülmemelidir.

Özet olarak İmam Şafii'nin amacı; döneminde cereyan eden olaylar, ortaya çıkan fikri akımlar karşısında nasların otoritesini savunmak suretiyle dinin özünden uzaklaşmamak, bir yöntem etrafında Müslümanları buluşturarak fikri birliği sağlamak ve artan ihtilafların, kaosun önüne geçmektir. Şafii ideolojik değil çağın fikri krizlerini iliklerine kadar hissedilen Müslüman bir aydın kisvesiyle hareket etmiştir. O, eserini işte zikredilen tüm bu kaygı ve saiklerin tesiri altında kaleme almıştır.